

Отримано: 15 листопада 2018 р.

Прорецензовано: 16 листопада 2018 р.

Прийнято до друку: 19 листопада 2018 р.

e-mail: stanibula.stepan@mail.ru

DOI: 10.25264/2415-7384-2018-7-29-32

Станібула С. А. Асаблівасці рэсурснай сферы студэнтаў з ліку дзяцей-сірот. *Навукові запіскі Нацыянальнага ўніверсітэту «Острозька акадэмія». Серія «Псіхалогія»* : збірнік навуковых праць. Острог : Вид-во НаУОА, листопад 2018. № 7. С. 29–32.

УДК: 364.4-058.862

Станібула Сцяпан Аляксандравіч,
*старшы выкладчык кафедры псіхалогіі Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф.Скарыны***АСАБЛІВАСЦІ РЭСУРСНАЙ СФЕРЫ СТУДЭНТАЎ З ЛІКУ ДЗЯЦЕЙ-СІРОТ**

У артыкуле выяўлена спецыфіка асаблівасцяў рэсурснай сферы студэнтаў з ліку дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў. Прадстаўленае даследаванне абапіраецца на біапсіхасоцыяльную метадалогію, уліку псіхалагічных, сацыяльных і фізіялагічных аспектаў функцыянавання і развіцця рэсурснай сферы дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў.

Ключавыя словы: рэсурсы, копінг-стратэгіі, дзеці-сіроты, стрэсаўстойлівасць, механізмы псіхалагічных абарон.

Stepan Stanibula,
*Senior lecturer of the Department of Psychology, Gomel State University named after F. Skorina***FEATURES OF THE RESOURCE AREA OF STUDENTS-ORPHANS**

The article revealed specific features of the resource sphere of students-orphans and children left without parental care. The presented study is based on biopsychosocial methodology, and takes into account psychological, social and physiological aspects of the functioning and development of the resource sphere of orphans and children left without parental care.

Key words: resources, coping strategies, orphans, stress resistance, psychological defense mechanisms.

Дзеці-сіроты і дзеці, якія засталіся без апекі бацькоў, на сённяшні дзень, досыць шматлікая якая паграбуе асаблівых тэхналогій суправаджэння, катэгорыя дзяцей, якія валодаюць пэўнымі псіхалагічнымі асаблівасцямі, выяўленымі ў эмацыйнай, кагнітыўнай, паводніцкай сферы асобы. На сённяшні дзень вядомыя шматлікія даследаванні механізмаў псіхалагічных абарон дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў і існуе пэўны дэфіцыт тэарэтыка-практычных даследаванняў рэсурснай сферы дзяцей дадзенай катэгорыі. Дадзеная праца накіраваная на вывучэнне асаблівасцяў рэсурснай сферы з ліку дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў.

Агляд літаратуры. Рэсурсы з'яўляюцца істотным фактарам дабрабыту і якасці жыцця. Рэсурсы, як правіла, прадстаўлены ў ментальным вопыце асобы і рэалізуюцца ў розных сферах жыццядзейнасці для пераадолення тых ці іншых стрэсавых сітуацый. Асноўныя функцыі рэсурсаў ляжаць у фокусе 1) дасягненне пазітыўных (суб'ектыўна і аб'ектыўна) вынікаў: паляпшэнне адаптацыі, павышэнне эфектыўнасці дзейнасці, у тым ліку, даць рады паводзін; 2) усталяванне і падтрыманне цесных кантактаў з іншымі людзьмі [7, с. 189].

Адным словам, можна гіпотэзіраваць, што рэсурсы асобы гэта пэўны патэнцыял, які спрыяе пераадоленню розных па ступені стрэсараў ці крызісных сітуацый.

S.C.Kobasa, M.C.Ruscetti да адных з вядучых асобных рэсурсаў аднеслі стойкасць асобы яны матывавалі гэта тым, што ў выніку даследавання людзі, якія валодаюць высокім узроўнем стойкасці, эфектыўна супрацьстаялі стрэсавым падзеям, людзі ж з нізкім узроўнем стойкасці дэманстравалі розныя рэакцыі, на якія спрыяюць пераадоленню стрэсавых падзей сярод дадзеных рэакцый асабліва можна адзначыць бяссілле, экстернальнасць локуса кантролю, нігілізм і адчужанасць ад свайго «Я» [8].

У шматлікіх эмпірычных даследаваннях R.Sanderman прыйшоў высновы, што да асноўных асобных рэсурсаў адносіў дастатковы ўзровень самапавагі, і рацыянальныя перакананні, бо ў сваіх даследаваннях выявіў што людзі схільныя прымяняць свае добрыя якасці і якія трапляюць ва ўладу ірацыянальных перакананняў досыць складана супрацьстаяць стрэсавым падзеям [10].

На думку С.Хобфолла да рэсурсаў можна аднесці: матэрыяльныя аб'екты (дом) і не матэрыяльныя (жадання, мэты); знешнія (сацыяльная я падтрымка, сям'я, сябры) і ўнутраныя зменныя (самапавага, здольнасці, інтарэсы, аптымізм, самакантроль, жыццёвыя каштоўнасці, сістэма вераванняў і інш.); псіхічныя і фізічныя стану; валявыя, эмацыйныя і энергетычныя характарыстыкі [9].

Такім чынам да рэсурсаў асобы можна аднесці шырокі спектр псіхалагічных канструктаў, розных сацыяльных аспектаў, а так кампанентаў псіхафізіялагічных кампанентаў індывіда. Можна гіпотэзі-

ровать што рэсурсная сфера гэта сістэмная сукупнасць фізічных, асобасных і духоўных адаптацыйных катэгорый, якія дазваляюць пераадолюваць і стабілізаваць стрэсавыя сітуацыі і іх наступствы.

У эмпірычных даследаваннях М.К. Бардышевскай якая даследуючы дзяцей-сірот дашкольнага ўзросту прыйшла да высновы што «чым мацней трывога, выкліканая парушэннем базіснага пачуцця бяспекі (у« отказных »дзяцей), тым мацней яна дэзарганізуе паводзіны, тым прымітыўныя тыя ахоўныя механізмы, якія спантанна выкарыстоўвае дзіця для яе змякчэння. Наадварот, адносна лёгкія парушэнні базіснага пачуцця бяспекі ... могуць быць добра скампенсаваны з-за сахраненне здольнасці такога дзіцяці фарміраванне дастаткова глыбокіх і ўстойлівых замяшчаюць прыхільнасцяў да іншых людзей» [2].

Ю.А. Валодзіна ў сваім даследаванні механізмаў псіхалагічных абарон дзяцей-сірот, якія знаходзяцца ў цяжкай жыццёвай сітуацыі, прыйшла да высновы, што найбольш распаўсюджанай псіхалагічнай абаронай у дзяцей дадзенай катэгорыі з'яўляецца адмаўленне і замяшчэнне, менш за ўсё як паказала даследаванне, дзеці выкарыстоўваюць якія знаходзяцца ў цяжкай жыццёвай сітуацыі, рэактыўнае адукацыю і інтэлектуалізацыя. Аўтар сцвярджае, што ў сітуацыях жорсткага стаўлення з боку блізкіх ці іншых крызісных падзей дзеці дадзенай катэгорыі ў асноўным выкарыстоўваюць у якасці адаптацыйнага патэнцыялу менавіта псіхалагічныя абароны рэалізуюцца, на думку аўтара ў копінг-стратэгіях [4].

Т.В. Гушчына правяла даследаванне ахоўнага паводзін дзяцей з дэфункцыянальных сем'яў у перыяд крызісу. У дадзеным даследаванні крызіс разумеўся як канфіскацыі органамі апекі або вымушанага сыходу дзіцяці з сям'і. Было выяўлена, што ў дзяцей выяўленыя механізмы адмаўлення, інтэлектуалізацыя, кампенсацыі [5]. Дапаўняюць дадзеныя даследавання працы А.В. Куфтяз якая выявіла што для дзяцей-сірот, якія маюць вопыт пражывання ў прыёмнай сям'і характэрная структура псіхалагічных абарон у якой асабліва вылучаюцца такія як рэгрэсія, праекцыя і замяшчэнне [6]. Такім чынам сярод вядучых механізмаў псіхалагічных абарон ў дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў выступаюць механізмы адмаўлення, інтэлектуалізацыя, кампенсацыі, рэгрэсія, праекцыя і замяшчэнне. Прадстаўленыя механізмы па сваёй структуры маюць ярковыражененную першасную структуру накіраваныя ў асноўным на ўзаемадзеянне з асяроддзем.

Т.Е.Аргентова, А.У. Тополова вызначылі, што для дзяцей-сірот характэрна спецыфічнае ўспрымання цяжкіх сітуацый [1]. Яно звязана з іх будучым, сітуацыямі пераадолення напружаных эмацыйна-псіхічных станаў, самарэгуляцыі паводзін. Цяжкія сітуацыі, так ці інакш, звязаныя з арыентацыяй на ўласныя магчымасці ў іх пераадоленні. Дзеці дадзенай катэгорыі ў якасці вядучых копінг-стратэгіі выкарыстоўваюць эмацыйна-сфакусаваныя стратэгіі совладання якія маюць агрэсіўны характар, што ў выніку прыводзіць да дезадаптацыйнага патэрн адаптацыі да цяжкіх жыццёвых сітуацый. Гэтак жа было адзначана, што дзецям-сіротам ўласціва выкарыстанне копінг-стратэгіі, які дазваляе самастойна спраўляцца з цяжкімі жыццёвымі сітуацыямі і нязначная арыентацыя на выкарыстанне стратэгіі, якія характарызуюцца навывады звароту па дапамозе да іншых людзей [1].

У выніку тэарэтыка-практычнага аналізу пад рэсурсамі асобы будзем разумець сістэмную сукупнасць фізічных, асобасных, сацыяльных і духоўных адаптацыйных катэгорый, якія дазваляюць пераадолюваць і стабілізаваць стрэсавыя сітуацыі і іх наступствы. Рэсурсная сфера асобы – гэта дынамічная дыспозіцыйная структура, абумоўленая зменлівасцю біялагічных, сацыяльных і псіхалагічных кантэкстаў.

Такім чынам аналізуючы даследавання можна прыйсці да высновы што на сённяшні дзень прасочваецца адсутнасць эмпірычных даследаванняў рэсурснай сферы дзяцей-сірот, асноўныя тэарэтыка-практычныя вынікі ляжаць у фокусе даследаванні механізмаў псіхалагічных абарон. Даследаванняў апісваюць рэсурсную сферу асобы дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў на сённяшні дзень істотны дэфіцыт.

Перыяд навучання ва ўстанове вышэйшай адукацыі звязаны з праходжаннем студэнтамі трох крызісных стадый: на першым курсе – крызіс самаідэнтыфікацыі; на трэцім курсе – крызіс, звязаны з сумневам ў правільнасці выбару прафесіі; на пятым – крызіс, звязаны з выхадам на рынак працы [3]. Можна ўпэўнена сцвярджаць пра тое, што ўжо непасрэдна ва ўстанове вышэйшай адукацыі асоба студэнта з ліку дзяцей-сірот сутыкаецца з вельмі цяжкімі для адаптацыі падзеямі, якія могуць негатыўна адбіцца на яго псіхічным і фізічным здароўі. Таму ў дадзеным кантэксце вельмі актуальным становіцца пытанне аб павышэнні якасці сацыяльна-псіхалагічнага суправаджэння студэнтаў з ліку дзяцей-сірот. Такім чынам актуальным становіцца вывучэнне асаблівасцяў рэсурснай сферы дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў з мэтай аптымізацыі і актуалізацыі тэхналогій развіцця рэсурснай сферы дзяцей дадзенай катэгорыі.

Арганізацыя даследавання. Даследаванне праводзілася на базе Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны (ГДУ імя Ф. Скарыны) у перыяд са студзеня па красавік 2017 г. Кантынгент даследаванні: студэнты 1-5-га курсаў, з ліку дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў і дзяцей з поўных сем'яў, якія маюць дваіх бацькоў. Усяго ў даследаванні прынялі ўдзел 100 чалавек (жаночага полу – 71, мужчынскага пола- 29). Ўзрост падвыпытных: 18 – 22 гады.

У диягнастычны комплекс увайшли: 1) Апытальнік «Страты і набыцця персанальных рэсурсаў» (ОППР) Н. Водопьянова, М. Штэйн; 2) ОСС «Апытальнік спосабаў совладання» (Р. Лазарус, С. Фолкман, 1988, адаптаваны Т.Л. Крюковой, А.У. Куфтык, М.С. Замышляевой, 2004); 3) Апытальнік («Strategic Approach to Coping Scale-SACS, Hobfoll et al., 1994, адаптацыя Водопьянову, Старченковой, 2001); 4) Тест самаацэнкі стрэсаўстойлівасці С.Коухена і Г. Виллиансона; 3) Метады матэматычнай статыстычнай апрацоўкі дадзеных U-критерий Манна-Уітні. Дыягнастычны інструментарый накіраваны на вывучэнне асаблівасцяў рэсурснай сферы з пазіцый біопсихосоцыяльнай метадалогіі, то ёсць ўліку біялагічных, псіхалагічных, сацыяльных кампанентаў рэсурснай сферы асобы.

Вынікі і іх аналіз. Аналізуючы вынікі даследавання, мы атрымалі наступныя паказальныя кампаненты даследавання рэсурснай сферы студэнтаў з ліку дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў па наступных метадыкам:

«Апытальнік спосабаў совладання»

У выніку статыстычнай апрацоўкі эмпірычнае і крытычнае значэнне. Полученное эмпірычнае значенне знаходзіцца ў зоне значнасці што кажа пра наяўнасць адрозненняў у стратэгіях преодолення студентоў-психологов з ліку дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў і іншых студэнтаў. У прыватнасці, у студэнтаў з ліку дзяцей-сірот ярка выяўлены асацыяльныя стратэгіі пераадолення складаных жыццёвых сітуацый што з'яўляецца следства парушэннем прыхільнасці ў дзяцей дадзенай катэгорыі. Для вялікай колькасці дзяцей дадзенай катэгорыі характэрныя розныя маніякальныя патэрны паводзінаў, такія як злоўжыванне, алкаголем, наркатычнымі рэчывамі, азартнымі гульнямі, засмучэннямі сэксуальнага паводзінаў і г.д. Неабходна дадаць, што асаблівасці ў эмацыянальнай сферы выяўляецца ў агрэсіўных паводзінах, бяруць свой пачатак менавіта ў развіцці ненадзейнай тыпалогіі прыхільнасці ў дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў, у іх выпадку агрэсіўнасць гэта дезадаптыўны спосаб фармаваць прыхільнасць, якая навакольнымі людзьмі не прымаецца.

Па паказчыках ацэнкі агульнага індэкса канструктыўнасці які пераадоляе поведзеныя, прадстаўленай у метадыцы «SACS» ступень канструктыўнасці стратэгий поведзеныя ў дзяцей-сірот і студэнтаў з поўных сем'яў з'яўляецца сярэдняй.

Разглядаючы іншыя ключавыя паказчыкі, якім з'яўляецца індэкс рэсурсны пры дапамозе метадыкі «Страты і набыцця персанальных рэсурсаў» (ОППР) Н. Водопьянова, М. Штэйн.

Аналізуючы атрыманыя дадзеныя можна зрабіць выснову што атрыманы невысокі індэкс рэсурсны студэнтаў з ліку дзяцей-сірот ($IP > 1.2$; $IP = 1.32$) такжэ як і студэнтаў з поўных сем'яў ($IP > 1.2$; $IP = 1.32$), паказвае на невысокі адаптацыйны патэнцыял студэнтаў з ліку дзяцей-сірот, але так жа неабходна адзначыць больш высокі індэкс рэсурсны ў студэнтаў з поўных сем'яў.

Разглядаючы іншыя паказчыкі, якім з'яўляецца самаацэнка стрэсаўстойлівасці пры дапамозе метадыкі самаацэнкі стрэсаўстойлівасці С.Коухена і Г. Виллиансона атрымалі наступныя вынікі:

У студэнтаў з ліку дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў пераважае нездавальняючая адзнака паказчыка самаацэнкі стрэсаўстойлівасці, што азначае неадэкватнасць ўспрымання студэнтамі з ліку дзяцей-сірот свайго ўзроўню стрэсаўстойлівасці.

Полученное эмпирическое значение ($U_{\text{эмп}} = 1245,5$) патрапіла ў зону значнасці гэта кажа о тым, што існуюць адрозненні ў самаацэнкі стрэсаўстойлівасці ў студэнтаў з ліку дзяцей-сірот і студэнтаў з поўных сем'яў.

Аналіз вынікаў даследавання індывідуальных копінг-стратэгіі дазволіў выявіць, што ў дзяцей-сірот вядучай копінг-стратэгіі выступае дыстанцыяванне для такой тыпалогіі копінг-стратэгіі характэрна лакальнае эмацыянальнае і кагнітыўнае дыстанцыяванне ад праблемнай сітуацыі. Па дадзеным паказчыку эмпірычнаму пацверджаны адрозненні ў дзяцей-сірот у параўнанні з дзецьмі з поўных сем'яў U-крытэр роўны 898.

Наступнай копінг-стратэгіі выступае ўдэкі-пазбяганне. Па дадзеным паказчыку эмпірычнаму пацверджаны адрозненні ў дзяцей-сірот у параўнанні з дзецьмі з поўных сем'яў U-крытэр роўны 534. Сярод іншых копінг-стратэгіі пэўна адрозненняў не выяўлена.

Праведзенае даследаванне, прысвечанае вывучэнню асаблівасцяў рэсурснай сферы ў студэнтаў з ліку дзяцей-сірот, дазволіла зрабіць наступныя высновы:

1. Рэсурсная сфера гэта сукупнасць фізічных, асобасных, сацыяльных і духоўных адаптацыйных катэгорый, якія дазваляюць пераадоляць і стабілізаваць стрэсавыя сітуацыі і іх наступствы. Рэсурсная сфера асобы гэта дынамічная дыспозіцыйна структура, абумоўленая зменлівасцю біялагічных, сацыяльных і псіхалагічных кантэкстаў.

2. У студэнтаў з ліку дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў, ярка выяўлены асацыяльныя стратэгіі пераадолення складаных жыццёвых сітуацый што з'яўляецца следствам парушэннем прыхільнасці ў дзяцей дадзенай катэгорыі. Для вялікай колькасці дзяцей дадзенай катэгорыі характэрныя розныя маніякальныя патэрны паводзінаў, такія як злоўжыванне, алкаголем, наркатычнымі рэчывамі, азартнымі гульнямі, засмучэннямі сэксуальнага паводзінаў і г.д.

3. У студентаў з ліку дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў невысокі індэкс рэсурсныя, што сведчыць аб нізкай выяўленасці сацыяльных, псіхалагічных аспектаў рэсурснай сферы.

4. У дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў пераважае нездавальняючая адзнака паказчыка самаацэнкі стрэсаўстойлівасці, што азначае неадэкватнасць ўспрымання студэнтамі з ліку дзяцей-сірот свайго ўзроўню стрэсаўстойлівасці.

5. У дзяцей-сірот і дзяцей засталіся без апекі бацькоў сярод найбольш выяўленых копінг-стратэгіі выступае дыстанцыяванне і ўцёкі-пазбяганне. Копінг-стратэгіі скіраваныя ў асноўным на эмацыйны, кагнітыўнае, паводніцкае дыстанцыяванне ад цяжкіх жыццёвых сітуацый і крызісу.

Літаратура:

1. Аргентова Т. Е., Тополова Е. В. Асаблівасці даць рады паводзін дзяцей-сірот старэйшага падлеткавага ўзросту. *Сібірскі псіхалагічны часопіс*. 2007. № 25. С. 67–72.
2. Бардышевская М. К. Кампенсаторныя формы паводзін у дзяцей 3-6 гадоў, якія выхоўваюцца ва ўмовах дзіцячага дома: аўтарэф. дисс. ... канд. псіхал. навук. М., 1995.
3. Боронова Г. Х., Прусавя М. В. Псіхалогія працы. Канспект лекцый. М.: І. ць Эксмо, 2008. 160 с.
4. Валодзіна Ю. А. Механізмы псіхалагічнай абароны дзяцей-сірот, якія знаходзяцца ў цяжкай жыццёвай сітуацыі. *Педагагічнае адукацыю ў Расіі*. 2014. № 5. С. 123–127.
5. Гушына Т. В. Ахоўнае і даць рады паводзіны ў дысфункцыянальнай сям'і: авторэф. дис. ... канд. псіхал. навук. Кастрама, 2005.
6. Куфтык Е. В. Ахоўнае паводзіны вярнутых дзяцей-сірот. *Веснік КГУ ім. Н. А. Някрасава*. 2012. Том 18. № 3. С. 209–212.
7. Хазава С. А. Копінг-рэсурсы суб'екта: асноўныя напрамкі і перспектывы даследавання. *Веснік Кастрамскага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. Н. А. Някрасава*. 2013. Том 19. № 5. С. 188–191.
8. Kobasa S. C., Puccetti M. C. Personality and social resources in stress resistance. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1983. Vol 45. № 4. P. 839–850.
9. Hobfoll S. E., Canetti-Nisim D., Johnson R. J., Varley J., Palmieri P.A., Galea S. The association of exposure, risk and resiliency factors with PTSD among Jews and Arabs exposed to repeated acts of terrorism in Israel. *Journal of Traumatic Stress*. 2008. № 21. P. 9–21.
10. Sanderman R. Life events, mediating variables and psychological distress: A Longitudinal study. Groningen: Universiteitsdrukkerij RUG. 1988. P. 168–175.